

Kloosterverhalen van Verhalis Verborgene schatten uit de geschiedenis van het kloosterleven

Het jaar 2008 was in Nederland het Jaar van het Religieus Erfgoed. Het doel was om 'de belangstelling voor en kennis van het religieus erfgoed in Nederland te vergroten en op die manier een duurzame toekomst voor dit erfgoed [...] te bevorderen.' Nu Noord-Brabant in 2021, tijdens het Jaar van het Brabantse Kloosterleven, verder inzoomt op het religieus erfgoed, kijk ik terug op ruim twaalf jaar Kloosterverhalen, het eerste grote erfgoedproject van Stichting Verhalis.

Vijf voor twaalf

Met filmmaker Jeroen Neus had ik in 2008 juist 10.000 verhalen van liefde voltooid, over de Zusters van Liefde uit Tilburg. Deze documentaire bestaat uit zeven korte filmportretten van zusters in verschillende landen en continenten. In het eerste portret vertelt de Vlaamse zuster Lea Vandickelen over haar moeite om haar nieuwe naam en identiteit als zuster Veridiënne te accepteren, toen ze net was ingetreden in het grote klooster aan de Tilburgse Oude Dijk. "Noemen jullie me maar Lea, dat heb ik immers graag", eindigt ze haar allereerste brief naar huis. Vervolgens vertelt ze over de spijt nooit moeder te worden die ze voelde toen haar zus kinderen kreeg. In dat korte filmfragment leef je als kijker mee en zie je een heel levensverhaal in een notendop.

Voordat we deze documentaire maakten, had ik twintig jaar gewerkt als vormgever en tentoonstellingsmaker. In verschillende kloosters had ik de congregatiegeschiedenis en de persoonlijke verhalen van kloosterlingen verteld door middel van voorwerpen, teksten en foto's. Ik ontdekte dat ik met het medium film een levensverhaal indringender kon vertellen. Door mijn ervaring in de kloosters wist ik dat daar veel verhalen liggen die ons kunnen raken en inspireren, maar die slechts bij weinigen bekend zijn. Steeds minder mensen hebben immers nog kloosterlingen in

hun familie. De kloosterlingen in Nederland waren in 2008 al van hoge leeftijd. Dus vonden we dat als er iets moest gebeuren in het Jaar van het Religieus Erfgoed, dat het vastleggen was van zoveel mogelijk persoonlijke en bijzondere verhalen uit het kloosterleven. We besloten dat het vijf voor twaalf was en we wilden zo snel mogelijk beginnen met de eerste kloosterverhalen. Met de ambitie een serie te maken van vijftig korte filmportretten van kloosterlingen uit diverse congregaties richtte ik met Jeroen Neus Stichting Verhalis op. Ons eerste project was een workshop voor beginnende filmmakers, die na een korte training in film- en interviewtechniek een filmportret maakten van een frater of zuster uit Tilburg. Door financiële steun van onder meer het provinciale initiatief Schatten van Brabant kon deze eerste serie van acht kloosterverhalen op tournee door de provincie. De zaal van de Tilburgse Filmfoyer was drie keer uitverkocht, en na de vertoning ontstonden levendige gesprekken tussen het publiek en de aanwezige Zusters van Liefde. In de jaren hierna werkte Verhalis aan diverse andere projecten en bijzondere geschiedenissen, maar kloosterverhalen bleven als een rode draad door ons werk lopen.

Onder: Zuster Lea Vandickelen in het perenlaantje in de tuin van het moederhuis op de dag van haar intreden. (Collectie: Zusters van Liefde, Tilburg) Linksonder: Zuster Lea leest in haar eerste brief vanuit Tilburg naar huis. (Filmstill uit 10.000 verhalen van liefde. Bron: Stichting Verhalis)

Franciscanes Petronella van Driel wordt gefilmd door beginnend filmmaker Eva Hesemans voor de film *Ter liefde Gods*, waarin ze verzucht: "Ik wou dat ik nog een klein beetje geloof had van vroeger, maar ja, da's weg he?" (Foto: Stichting Verhalis)

Boven: Deelnemers aan de workshop Klooster verhalen bij de trappistinnen. (Foto: Stichting Verhalis) **Linksonder:** 'Buitenzuster' Helena Kox was het contact met de buitenwereld van de karmelietessen in Oirschot. (Filmstill uit klooster verhaal 'buitenzuster'. Bron: Stichting Verhalis) **Rechtsonder:** Zuster Birgitta en zuster Philiberti van de Franciscanessen van Veghel. (Filmstill uit klooster verhaal 'bid en werk'. Bron: Stichting Verhalis)

In 2011 volgde een tweede workshop *Klooster verhalen*, waarin de deelnemers met elkaar zeventien nieuwe films maakten.

Een kleurrijke caleidoscoop

De filmportretten laten zien dat niet alleen congregaties hun eigen cultuur en karakter hebben, maar ook kloosterlingen onderling en karakters van elkaar verschillen. Ieder van hen beleeft het kloosterleven op eigen wijze. Ieder filmportret belicht daardoor weer een ander aspect van dat leven. Zo is de serie *Klooster verhalen* een kleurrijke caleidoscoop geworden, waaraan dit jaar nog enkele films worden toegevoegd in het kader van het Jaar van het Brabantse Kloosterleven. Zo maken we voor het Kloosterpad met oude filmfragmenten enkele korte films over de Broeders Penitenten, die in huize Assisië en huize Padua met gehandicapten werkten. Sommige van die beelden kwamen als een verborgen schat tevoorschijn.

In de serie komen veel thema's aan bod, zoals roeping, gehoorzaamheid, je ideaal volgen, soberheid, uittreden

en de vele veranderingen die het kloosterleven sinds de jaren zestig onderging. Soms krijgen we de vraag waarom we geen klooster verhaal maakten over spiritualiteit, maar voor ons zijn de verhalen vaak juist doorweven met spiritualiteit.

Zo vertelt zuster Mathilde Beerkens wat barmhartigheid voor haar betekent. Zij noemt het 'warmhartigheid' en uit dat in de zorg voor haar blinde zus. Zuster Helena Kox, de 'buitenzuster' van de karmelietessen in Oirschot, zou zo graag willen dat jonge mensen van nu de rijkdom van haar teruggetrokken meditatieve leven zouden kunnen beleven. Haar geloof brengt haar immers zoveel vreugde en voldoening. De Veghelse zuster Birgitta is nog steeds dankbaar dat ze als baby de couveuse heeft overleefd. Ze ziet daarin de wil van God en heeft haar leven daarom aan hem gewijd.

Open over seksueel misbruik

In 2011 speelde het onderzoek van de commissie-Deetman naar seksueel misbruik in de katholieke kerk. Een van de deelnemers aan de workshop *Klooster verhalen* wilde dit thema belichten. We waren daar blij mee, omdat we natuurlijk ook vragen kregen of het allemaal wel zo mooi was als in onze films naar voren kwam. Broeder Jan van der Steen was bereid heel open te vertellen wat de aanklacht van seksueel misbruik tegen een aantal van zijn overleden medebroeders voor hem betekende. Hij vertelt hoe hij worstelt met zijn positie als overste die in de rechtszaak tegenover de slachtoffers komt te staan, terwijl hij

Zuster Eugenie

Zuster Eugenie Elbers woont in klooster Nazareth in Oirschot, waar ze zorgt voor de vogels en afgedankte kamerplanten. "Dagelijks de voorwaarden scheppen dat alles kan groeien: dieren, mensen, planten. Dat is voor mij God." Achterin de kloostertuin heeft ze een huisje waar ze zelf verzameld vogelvoer bewaart en waar het een groene oase is door de vele stekjes die ze er laat opgroeien. Verwonderd kijkt ze naar de onoglijke zwarte knolletjes van de begonia's. "Dat daar zo iets moois uit kan groeien...", zegt ze, en dan: "God? Ik noem hem Schepper!"

Zuster Eugenie Elbers in het tuinhuis tussen de stekken. (Foto: Stichting Verhalis)

juist náást hen wil zitten en hen tot steun wil zijn. De gesprekken die de filmmaakster en hij hierover hadden, raakten beiden.

Het bijzondere van het workshopformat was dat de filmportretten gemaakt werden door mensen die weinig of niets wisten van het kloosterleven en open en onbevangen hun vragen aan de kloosterlingen stelden. Ook voor de religieuzen zelf was dat vaak verfrissend.

Idealen

In een aantal van de klooster verhalen komt het thema roeping voor. Vaak zijn kloosterlingen in hun jeugd verliefd geweest, soms zelfs al verloofd, maar konden ze zich niet voorstellen een heel leven met één man of vrouw door te brengen. Een ander leven riep, een leven ten dienste van anderen, of een leven dicht bij God. Vooral voor vrouwen gold tot de jaren zeventig dat intreden in een klooster een mogelijkheid bood om te studeren en zichzelf verder te ontwikkelen.

Daarnaast was er nog het ideaal van de missie. Brabant was in de vorige eeuw decennialange een groot leverancier van missionarissen. Missionarissen met hun spannende verhalen uit verre landen maakten vaak indruk op jonge mensen. Pater Frans Wijnen vertelt dat hij als kind onder de indruk was van een missionaris die in de klas over de missie kwam vertellen. Deze missionarissen kwamen met films en foto's de klassen in om jongens te verleiden ook missionaris te worden. De 'roepingengoer' werden ze gekscherend genoemd. Ze hadden succes, want Frans werd later zelf missionaris bij de paters van de Heilige Geest uit Gemert. Zo vormde de missie generaties lang voor sommige jongeren het ideaal van een avontuurlijk leven ten dienste van anderen en van God.

Linksonder: Pater Frans Wijnen tijdens de opnames van klooster verhaal 'De roepingengoer'. (Foto: Stichting Verhalis) **Rechtsonder:** Propagandamateriaal van 'De roepingengoer'. (Collectie: Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven, Sint Agatha)

Links: Broeder Denis Habets uit Gemert in Kameroen bij het graf van aartsbisschop Zoa. (Foto: Stichting Verhalis) **Rechts:** Broeder Anianus Snik vertrekt naar Indonesië. (Collectie: Minderbroeders Kapucijnen, Tilburg)

De missie

Veel missionarissen, zowel vrouwen als mannen, hebben het grootste deel van hun leven ver van huis doorgebracht, waar ze een verschil konden maken op het gebied van onderwijs en (zieken)zorg. Maar als ze eens in de zoveel jaar op vakantie waren in Nederland ontdekten ze dat de wereld hier in rap tempo veranderde, en dat het geloof een steeds kleinere plaats innam in het leven van hun families. Na vijftig jaar als aannemer te hebben gewerkt in Kameroen, zegt broeder Denis Habets: "Nee, ik dénk er niet aan, die lange winteravonden in Nederland zitten, wat moet je doen? Televisie kijken?" Het liefst wil hij daar sterven en begraven worden, als het even kan naast Jean Zoa, zijn favoriete aartsbisschop, die op het kerkhof van Yaoundé ligt. Het is voor missionarissen niet altijd gemakkelijk om het leven daarginds achter te laten en terug te keren naar Nederland als ze ouder worden of wanneer de congregatie hen hier nodig heeft. Zuster Gerda van Gogh van de Franciscanessen van Veghel, die naar het moederhuis terugkwam om provinciale overste te worden, had grote moeite om weer te wennen aan de sociale gewoontes hier. Ze zegt: "Ik heb altijd op het internationale gedreven. Als er maar ergens een ticket klaarlag, dan hield ik het wel vol." Maar er is ook veel dankbaarheid. Kapucijner broeder Anianus Snik werkte veertig jaar als vakman in bouwprojecten op Sumatra en zette daar een ambachtsschool op, waar nu zevenhonderd leerlingen een goed vak kunnen leren. "Het zijn de mooiste jaren van mijn leven, dat neemt toch niemand je af", zegt hij, terug in het klooster aan de Korvelseweg in Tilburg.

Dagelijks leven

Sommige films in de serie *Klooster verhalen* geven een inkijk in het dagelijks leven binnen de kloosters dat bepaald werd door kenmerkende regels en gebruiken.

Marius van den Boom

In een van de klooster verhalen komen de thema's roeping, missie én uitreden aan bod in een bijzonder levensverhaal. Als frater Edmundus werkte Marius van den Boom als onderwijzer in Kenia. Daar droomde hij als jongen al van. Maar na dertig jaar ontdekt hij dat hij nóg een roeping heeft, en dat hij die niet meer kan negeren: een gezin stichten. Hij keert terug naar Nederland. In de film vertelt hij geëmotioneerd dat het moeilijkste voor hem was dat hij zijn ouders moest teleurstellen. Maar nu, na veertig jaar gelukkig getrouwd te zijn, voelt hij zich een rijk man met twee geslaagde zendingen. Zijn dochter wordt binnenkort moeder, terwijl zijn zoon als beginnend filmmaker dit klooster verhaal over hem maakt.

Marius van den Boom met zijn zoon, filmmaker Andries. (Foto: Stichting Verhalis)

Keukenzuster Julia van de Laar vertelt in de korte film *De tafel* over het gebruik van het tinnen servies, de genummerde servetten en messen, die met papertjes schoongemaakt werden en eens per jaar met zand geschuurd. Je ziet haar handen de tafel dekken, terwijl je luistert naar haar stem, waarin nog steeds de verantwoordiging doorklinkt dat ze keukenzuster moest worden, terwijl ze zo graag zieken had verzorgd. Berustend eindigt ze met: "Veertig jaar koken is lang, maar ja, het is ook iedere dag anders, dat scheelt wel." Een van de eerste dingen die een trappistin in het noviciaat moest leren, was de gebarentaal, omdat de trappistinnen in strikt stilzwijgen moesten leven. Zuster Gabriël Dijkman kan zich nog een serie gebaren herinneren en toont met veel expressiviteit woorden als abt, abdis, novicemeesteres en appels en peren schillen. De verleiding was groot erbij te fluisteren, maar deze 'mondgeruchten' moesten worden opgebiecht. Pater Jo van Osch uit Oirschot vertelt over "een delicaat onderwerp: het mysterie van de vriendschap", zoals hij het zelf noemt. Bijzondere vriendschappen waren in zijn kloostergemeenschap niet toegestaan. "Men voedde je eigenlijk op als een allemansvriend, je moest [er] voor iederéén zijn, geen bevoorrechte vrienden." Uit angst voor homofilie waren er strenge regels voor de buitenrecreatie: "Sempre tres, altijd met drieën, was het wachtwoord en men maakte lijsten, zodat je steeds met anderen liep." Gelukkig ging men na het Tweede Vaticaans Concilie ook bij de Montfortanen inzien dat vriendschap iets natuurlijk is dat je niet tegen kunt gaan.

Spin-offs

In de serie *Klooster verhalen* zijn twee series ontstaan die een eigen doel hadden. Voor de Franciscanessen van Veghel maakten we tien filmportretten bij de tien grondwoorden die hun geschiedenis en identiteit beschrijven. Deze serie toont bij uitstek hoe groot de ver-

scheidenheid aan ervaringen en belevingen is binnen de hechte gemeenschap die een congregatie toch is. Voor het project *Getuigen Verhalen* van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport onderzochten we samen met Marjet Derks en studenten van de Radboud Universiteit hoe de Zusters van Liefde leefden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Onder de titel *Bommen en habijten* zijn acht interviews opgenomen waarin zusters, die toen nog heel jong waren, vertellen over hun vaak heftige oorlogservaringen. Soms was het de eerste keer dat ze hierover spraken, omdat na de oorlog alle aandacht uitging naar herstel van orde en regelmaat. Twee van deze interviews hebben we verwerkt in korte films voor de serie *Klooster verhalen*.

Een voor twaalf

Inmiddels is het een voor twaalf. Een deel van de door ons gefilmde kloosterlingen is inmiddels overleden. We zijn blij dat we hen hebben mogen filmen. Hun levensverhalen getuigen vaak van een eigenzinnige keuze, van moed om huis, haard en familie te verlaten en hun leven te wijden aan een ideaal. En van gewone menselijkheid: ook zij kenden soms hun twijfels, spijt of verzet. De hele serie *Klooster verhalen* kunt u zien op YouTube en enkele websites.

Verder kijken en lezen

<http://bit.ly/klooster verhalen>
<https://www.verhalis.nl/klooster verhalen>
<http://getuigen verhalen.nl/projecten/bommen-en-habijten>

Linksboven: Zuster Gabriël laat het gebaar voor appels schillen zien. (Filmstill uit klooster verhaal 'gebarentaal'. Bron: Stichting Verhalis) **Rechtsboven:** Zuster Martha Wilczek wordt geïnterviewd voor de serie *Bommen en habijten*. (Foto: Stichting Verhalis)

QR-code waarmee u de hele serie kunt bekijken.

